

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב שמעון אדלר

לעיין

הורינו האהובים ז"ל
מתתיהו ויהודית אדלר
אנשי ירושלים ואוהביה.

תקפות ההלכתית של האמרה "מנהג אנשי ירושלים"

חז"ל ציינו במקומות רבים את מנהגייהם הטובים של אנשי ירושלים או יקיריה וכן של נקיי הדעת שבירושלים. באנו לברר האם מנהגים אלו של אנשי ירושלים (ולא מנהג ירושלים), נקבעו כהלכה לדורות או לאו דווקא?
מסתבר, כי קיימים כמה פירושים לאמרה זו: "מנהג אנשי ירושלים"¹:
א. מנהג המוזכר בתלמוד אך אינו מצוין בהלכה.
ב. מנהג המוזכר בתלמוד ובספרי ההלכה והוא מצוין כמנהג.
ג. מנהגים שנהגו במקדש.
ד. מנהג שהכריע הלכה.
בקבוצה האחרונה נמצא רק נושא אחד, "אגד לולב", והוא מבורר בהרחבה משום שממנו ניתן ללמוד את תוקף סמכותם של מנהגים אלו.

א. מנהג המוזכר בתלמוד אך אינו מצוין בהלכה

למנהגים בקבוצה זו לא מצאתי ציון בהלכה אפילו לא כמנהג. המקורות צוינו בהערות.

1. לצורך כתיבת המאמר נעזרתי בפרוייקט השו"ת "בר אילן", גירסה 13. שם נמצאו קרוב לשמונים מקורות בחיפוש אחר שלושת המושגים: "אנשי ירושלים" (61), "יקירי ירושלים" (9) ו"נקיי הדעת שבירושלים" (9). חלקם לא צוין משום שהוא מתאר אירועים בהם השתתפו יקירי ירושלים. לדוגמא: "...מה עשה שמעון הצדיק, הלך אליו בראש יקירי ירושלים מלוּבש בבגדי כהונה, כיון שראה אלכסנדר את הכתן הגדול ירד מכסאו והשתחוה לו." ("אוצר המדרשים" תלג ד"ה פרשה ה - כשנשלמו). חלקם לא צוין משום שהוא מפרט דווקא את מידותיהם הרעות כגון: "אמר רב יהודה אמר רב: אנשי ירושלים אנשי שחף היו" (שבת סב, ע"ב). וחלקם לא צוין משום שהם חוזרים על עצמם אם כי בהבדלי גירסא קלים. לפיכך מצוטטים אך חמישה עשר מקורות. רובם נמצאים גם באנציקלופדיה התלמודית כרך כ"ה טור ש"ד ערך ירושלים סעיף ט.

1. **חינוך הבנים והבנות ביום תענית** - "וכן היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום... ואחר כך (אביו) סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן, כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים; וכל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר, היה עומד ממקומו והולך לפניו, והיה משתחוה לו ולהתפלל בעדו; ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, ולבם לשמים".²

2. **חינוך הבנים להרגלי תפילה** - "ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם, אלא היו מוליכין אותן לבתי כנסיות, כדי לחנכן במצוות".³

3. **שמירת כבוד האחר** - "אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים שבהן בני ירושלים יוצאין בכלי לבן שאולים (אפילו אלו שהיו להם בגדי לבן) שלא לבייש את מי שאין לו. כל הכלים (השאולים) טעונין טבילה (שמא טמאים הם) ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה וגו'. ביום חתונתו, זה מתן תורה וביום שמחת לבו, זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו".⁴

ועוד שנינו אודות זהירותם בכבוד הבריות: שלא היה אחד מהן טוען טענת חנם.⁵

4. **חכמת חיים ומידות טובות** - "שלושה דברים אמר רבי יוחנן משום אנשי ירושלים: כשאתה יוצא למלחמה - אל תצא בראשונה, אלא תצא באחרונה. כדי שתכנס בראשונה (רש"י: שאלם תנוס תכנס לביתך בראשונה), ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו".⁶

2. מסי סופרים פ"ח ה"ה.

3. מסי סופרים פ"ח ה"ה.

4. תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד', הלכה ז.

5. איכה רבה פרשה ד', ד ד"ה איכה יועם (על הפסוק "בני ציון היקרים"). "דבר אחר, מה

היתה יקרונתן? שלא היה אחד מהן הולך לסעודה אלא אם כן הופך יד אונקלי שלו.

וכל כך למה? כדי שלא יטענו אחר טענת חנם. דבר אחר, מה היתה יקרונתן? שלא היה

אחד מהן טוען טענת חנם". וכך פירשו בעל "עץ יוסף" ו"מתנות כהונה": "יד אונקלי -

הוא (מוסף הערוך) לבוש הזרוע (=כפפה) וכוונת המדרש שהיה מנהגם של אנשי ירושלים

שכשזימנו (=הזמינו) לאחד על הסעודה והמוזמן לסעודה רצה לילך לאותו האיש, הפך

המוזמן את יד אונקלי שלו כדי שידעו הכל שהוא מוזמן לסעודה אחת שלא יזמינוהו לסעודה

אחרת. ויצטרך להחזיק טובה להמוזמן השני בחינם כיוון שלא ילך אצלו. והו טענת חנם

שחבירו מחזיר לו טובה על חנם. והיפ"ע כתב כדי שלא יטענו טענת חנם שגב איזה דבר

ושם בתוך בית אונקלי שלו אילו היה כפול בתוך כפלו. והכוונה שמייקרים עצמן שלא

לבוא לידי חשד. ונקט הא מילתא לדוגמא בעלמא והוא הדין מכל חדש.

6. פסחים ק"ג, ע"א.

5. **בענייני צניעות** - "(אמר רב) שלושה דברים אמר רבי יהושע בן לוי משום אנשי ירושלים: אל תרבה בגנות. (רש"י: כלומר אל תכלא רגיל לעשות צית צפרהסיל, צמקום מגולה. משום מעפכ שכיכ צדוד וצת-שצט). בתך בגרה - שחרר עבדך ותן לה, והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון. מאי טעמא? רב חסדא אמר: משום ערווה, רב כהנא אמר: משום ממון (רש"י: שמצזצזת לו ממונק) הא והא איתנהו"⁷.

6. **זהירות בענייני סעודה** - "שהיו מוסרין הסעודה לטבח. אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח, הכל לפי כבודו של בעל הבית והכל לפי כבוד האורחין"⁸. ועוד שנינו, בשעה שאחד מהן עושה סעודה היה צר כל מיני סעודה במפה. וכל כך למה מפני איסטניסיה כדי שלא יהא אחד אוכל דבר שרע לוי"⁹.

ב. מנהג המוזכר בתלמוד ובספרי ההלכה ומצוין כמנהג

המנהגים בקבוצה זו נקבעו בהלכה כמנהג. המקורות צוינו בהערות וכן התייחסות הפוסקים. דברי ההלכה צוטטו בגוף ההערה.

1. **חינוך הבנים** - "וכן היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום, בן אחת עשרה שנה עד עצם היום, בן שתים עשרה להשלים"¹⁰.

7. פסחים שם.

8. איכה רבה פרשה ד', ד ד"ה איכה יועם.

9. שם, וכך פירשו בעל "עץ יוסף" ו"מתנות כהונה": "צר כל מיני צורה במפה שפורש לפני האורחים". כלומר שמביא כולם יחד כדי שכל אחד יאכל מהטוב בעינו. שאם יביא זה אחר זה, כשיהיה לפנייהם מאכל שאינו טוב ואחד מהאסטניסים יאכל ממנו, כשרואה אחרים אוכלים ממנו דזילא ביה מילתא, שהם אוכלים והוא יושב בטל שנראה נותן פגם במאכלים. או פעמים שהוא רעב ולא יוכל להמתין למאכל אחר. וטעם יקרות (על יסוד הפסוק "בני ציון היקרים עליו בנויה הדרשה" - ש.א.) בזה שלא יתבייש בעל הבית מהאורחים שהזיקים לאכול מה שרע להם.

10. מסי סופרים פי"ח, ה"ה וכן ב"שולחן ערוך" אורח חיים סימן תרטז סעיף ב: "קטן (הבריא) בן ט' שנים שלימות, ובן י' שנים שלימות, מחנכים אותו לשעות; כיצד, היה רגיל לאכול בבי שעות ביום, מאכילין אותו בשלושה; היה רגיל לאכול בג', מאכילין אותו ברביעית; לפי כוח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות (וה"ה לקטנה הבריא). בן י"א, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות". מקור ההלכה בשו"ע הוא הסוגיא ביומא דף פב, ולא דוקא מנהג ירושלים שבמסכת סופרים.

2. הוצאה והכנסה של ספר תורה - "כשהיו מוציאים את ספר התורה ומחזירים אותו, היו הולכים אחרי הספר, מפני כבודו"¹¹.

3. חביבות מצוות לולב - "כך היה מנהגם של אנשי ירושלים - בחג הסוכות - אדם יוצא מביתו, לולבו בידו; הולך לבית הכנסת, לולבו בידו; קורא קריאת שמע ומתפלל, לולבו בידו; קורא בתורה - וצריך להניח את הלולב. לפי שגולל ספר תורה ופותחו"¹². ונושא את כפיו, מניחו על גבי קרקע¹³; הולך לבקר חולים ולנחם אבלים, לולבו בידו; נכנס לבית המדרש - שטרוד בשמועה ויפול מידי¹⁴ - משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו, ומחזירו לתוך ביתו, להודיע כמה זריזים הם במצוות"¹⁵.

11. מסי סופרים פי"ד, הי"א: "כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים כשהיו מוציאים ומחזירים את התורה, היו הולכים אחריה מפני כבודה". וכן נפסק ב"שולחן ערוך" אורח חיים סימן קמט בהגה: "ובמקומות שמצניעין אותו בהיכל, שהוא הארון בבהכ"מ, מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללוותה עד לפני הארון שמכניסין אותה שם" (ד"ה ומהרי"ל).

והוסיף בעל הי"מ שנה ברורה" ס"ק ז: "וכן כשמוציאים מההיכל מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללוותה עד הבימה: המקור להלכות אלו הוא המהרי"ל בספרו מנהגים, סעיף יוצר המאורות, דין קריאת התורה וספר תורה ושם: "אמר מהרי"ל סג"ל נראה מה שנוהגין ליכנס כל העם לראות הוצאת ס"ת והכנסה גם אם בשאר כל התפילה הולכים לחצר ביהכ"מ משום דברוב עם חדרת מלך ונכנסין לכבוד התורה להאדירה בתפארה". טעם המהרי"ל והמייב הוא משום "ברוב עם" ואילו במסכת סופרים טעמו "מפני כבודה". ושמה טעמיהם זהים אך ניסוחם שונה!?

12. סוכה מא, ע"ב: "ר"א ב"ר צדוק אומר כו'; "ילקוטי שמעוני", פרשת אמור רמז תרנא, ד"ה ביום הראשון זה; ובתוספתא סוכה (ליברמן) פרק ב: "אמר ר' לעזר ב"ר צדוק כך היו אנשי ירושלים נוהגין. נכנס לבית הכנסת - לולבו בידו, עמד לתרגם ולעבור לפני התיבה - לולבו בידו, עמד לקרות בתורה ולישא את כפיו - מניחו בארץ. יצא מבית הכנסת - לולבו בידו, נכנס לבקר חולים ולנחם אבלים - לולבו בידו, נכנס לבית המדרש - נותנו לבנו או לשלוחו ומחזירו לתוך ביתו".

וכך פסק רמב"ם בהלכות לולב פי"ז, הכ"ד וכן בשו"ע תרנ"ב ס"ה בהג"ה וזה לשונו: "והמדקדק יאחז הלולב בידו כשנכנס מביתו לביהכ"מ, גם בשעת התפילה, וכן יחזירו לביתו, כדי לחבב המצוות" (טור). ו"במשנה ברורה" כתב: "ואע"פ שאסור להתזיק שום דבר בשעת התפילה הכא כיוון דלקיחתו מצוה לא מיטריד ביה". והנה אף דגמרא איתא "שכן היו עושין אנשי ירושלים היה אדם יוצא מביתו ולולבו בידו קורא ק"ש ומתפלל ולולבו בידו וכו'". מ"מ כתבו אחרונים דכהיום מחזי כיוהרא אם לא מי שמפורסם למדקדק במעשיו. מיהו, זה נוהגין גם היום שמוליכין הלולב בבוקר בעצמו לביהכ"מ, וכן מחזיר לביתו בעצמו.

13. ובירושלמי איתא נוסחא אחרת לברייתא דבבלי ודתוספתא (ירושלמי, סוכה פרק ג' הלכה ת) וז"ל: "...לשאת את כפיו ולקרות בתורה נותנו לחבירו. הניחו בארץ אסור לטלטל".

14. ראה רש"י סוכה שם.

15. תוספתא שם, וברמב"ם שם: "משלחו לביתו ביד בנו" כו'.

4. סדרי בית הדין - "כך היה מנהגם של נקיי הדעת שבירושלים, מכניסים את בעלי הדינים ושומעים את דבריהם ומכניסים את העדים ושומעים את דבריהם, ומוציאים אותם לחוץ ונושאים ונותנים בדבר¹⁶, גמרו את הדבר מכניסים אותם, הגדול שבדיינים אומר: 'איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב'¹⁷, כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים איזה דין הוא שזיכה אותו ולא איזה דין הוא שחייבו"¹⁸.

5. למי מצטרפים בעד - "נקיי הדעת שבירושלים לא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם - שמא יחתום עמהם עד אחד פסול ומבטל את עדות כולם¹⁹, ונמצאו אלו בושים"²⁰.

16. ברייתא סנהדרין ל, ע"א וזה לשונה, "רבי נחמיה אומר: כך היה מנהגן של נקיי הדעת שבירושלים: מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהן, ומכניסין את העדים ושומעין דבריהם, ומוציאין אותן לחוץ ונושאים ונותנים בדבר". רמב"ם סנהדרין פכ"ב, ה"ט, ושם: "כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, מכניסין בעלי דינין ושומעים דבריהם וטענותיהם ומכניסים העדים ושומעים דבריהם ומוציאין כל אדם לחוץ, והדיינים נושאים ונותנים ביניהם בדבר וגומרין את הדבר ואחר כך מכניסין בעלי דינים. וגדול שבדיינים אומר: 'איש פלוני - אתה זכאי', 'איש פלוני - אתה חייב'; כדי שלא ידע אחד מבעלי דינים אי זה דין הוא מי שזכה אותו ולא אי זה דין הוא שחייבו".

וכן בשו"ע חושן משפט סימן י"ט סעיף א' וש"נ "אחר שנשאו ונתנו בדבר מכניסים הבעלי דינים, וגדול שבדיינים אומר: איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב. ואסור לדיין לומר כשיצא מבית דין: אני הייתי מזכה, אבל חבירי רבו עלי, והעושה כן הרי הוא מכלל 'הולך רכיל מגלה סוד' (משלי י"א, ג).

17. ברייתא שם, לגי כמה כת"י, ועיי משנה שם כט, א: רמב"ם שם.

18. רמב"ם שם.

19. ברייתא סנהדרין כג, ע"א. וזה לשונה, "כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין: לא היו חותמין על השטר אלא אם כן יודעין מי חותם עמהן. ולא היו יושבין בדין אלא אם כן יודעין מי יושב עמהן, ולא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעין מי מסב עמהם". וכעיי במכילתא משפטים פ"כ, על הכתוב (שמות כ"ג, א): "אל תשת ירך עם רשע", ועיי איכ"ר פ"ד, על הכתוב (איכה ד', ב): "בני ציון היקרים, וגו', וכן בסדר אליהו רבה פ' כ"ט וכן ברמב"ם בפכ"ב הלכות סנהדרין ה"י.

20. הרמב"ם הביא בהלכות סנהדרין פכ"ב פעמיים את אנשי ירושלים. פעם ראשונה בה"ט, שצוטטה לעיל בהערה 17. ופעם שנייה בהלכה י' וזה לשונו: "דיין שהוא יודע בחבירו שהוא גזלן או רשע אסור להצטרף עמו שנאמר 'מדבר שקר תרחק' וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין אין יושבין בדין עד שידעו עם מי הם יושבים ולא חותמים את השטר עד שידעו מי חותם עמהם ולא נכנסים לסעודה עד שידעו מי מיסב עמהן".

לשון הרמב"ם המתחלפת בין מנהג הדיינים של אנשי ירושלים (סנהדרין ל, ע"א) לבין מנהג החותמים של נקיי הדעת שבירושלים (סנהדרין כג, ע"א) למרות שבשתי הברייתות הלשון זהה "נקיי הדעת שבירושלים" אולי הביאה את הרדב"ז להעיר בהלכה ט' (דיינים): "שם תניא ר' נחמיה אומר כך היה מנהגם של נקיי הדעת בירושלים וכו'. ואפשר שהשמיט מכאן נקיי הדעת דכל דיינים צריכים לנהוג כך.

6. **למי מצטרפים כדין** - "ולא היו יושבים בדין אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם"²¹.

7. **כתיבת גט** - "שנינו: איש פלוני בן איש פלוני, ולא כתב עד (=ולא הוסיף לצד שמו את המילה "עד") כשר, וכך היו נקיי הדעת שבירושלים - שלשונם קצרה"²² - עושים"²³. ויש גורסים כן אף בכתיבת שם האיש והאשה בגט, שאמרו שאם כתב חניכתו וחניכתה - (רש"י: "שם לווי של משפחה כולה - כשר")²⁴, שכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושים"²⁵.

8. **נימוסי השולחן** - "ולא היו נכנסים לסעודה אלא אם כן יודעים מי מיסב עמהם"²⁶.

ג. מנהגים שנהגו במקדש

קבוצה נוספת של מנהגים שנהגו אנשי ירושלים קשורה למקדש ואינה מוזכרת בהלכה.

1. **ליל יום כפור** - יקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה - של יום הכיפורים, כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו"²⁷. ביקשו

21. סנהדרין שם וכן רמב"ם סנהדרין פרק ב' הלכה יד וז"ל: "ואסור לאדם חכם שישב בדין עד שידע עם מי ישב שמא יצטרף עם אנשים שאינן הגונים ונמצא בכלל קשר בוגדים לא בכלל בית דין". ועיין רדב"ז. וכן בשו"ע חושן משפט ג' סעיף ד'.

22. משנה גיטין פז, ע"ב, רש"י ועיי' ב"ק ו, ע"ב: "האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא".
23. וכך נפסק בשו"ע אבן העזר סימן קל סעיף יא: "יוסף עד, או בן יעקב עד, או יוסף בן יעקב, ולא כתב עד, כשר". אך הרמב"ם לא הביאו.

24. וכך נפסק בשו"ע אבן העזר סימן קכט סעיף א "כותבין שם האיש והאשה, בגט... ואם כתב חניכתו וחניכתה, כשר". ועיי' "בית שמואל" דהרמב"ם חולק.

25. עיי' משנה שם ורא"ש פ"ט אות ט' ועוד ראשונים, וכ"כ מתוסי שם לד ב ד"ה והוא. ועיי' תו"ט שם פ"ט מ"ח.

26. סנהדרין שם וכן טושי"ע אגו"ח קע ב. וזה לשונו: "נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אא"כ יודעים מי מיסב עמהם, מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לישב אצל עם הארץ בסעודה". ובמשנה ברורה: "לא היו מסובין וכו' - אפילו בסעודת מצוה [אחרונים]" ועיי' בבה"ל.

27. יומא יט, ע"ב ושם משנה: "ביקש להתנמנם - פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדא, ואומרים לו: 'אישי כהן גדול! עמוד והפג אחת על הרצפה'. ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן השחיטה. גמרא... ואומרים לו אישי כהן גדול הפג אחת על הרצפה וכו'. אמר רב יצחק: על חדת. מאי היא? - אמרי ליה: אחרי קידה. ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן שחיטה (וכו'). תנא: לא היו מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור, אלא בפה. ומה היו אומרים (תהלים קכ"ז) - 'אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו'. מיקירי ירושלים מחשובי ירושלים עושין כך, שלא היו ישנים. לא היו ישנים כל הלילה, כדי שישמע כהן גדול קול הברה, ולא תהא שינה חוטפתו...".

ישראל לאמץ מנהג זה גם לאחר החורבן כזכר למקדש ולא עלתה בידם²⁸ ובכל זאת מצינו שבאשכנז נהגו להישאר ערים כל הלילה²⁹.

2. ליווי איש העייתי³⁰ - יקירי ירושלים היו מלווים ביום כיפור את המשלח את השעיר לעזאזל³¹.

3. בנים צעירים שרו במקדש - ראשי הבנים של יקירי ירושלים, שהיו בעזרת נשים, הציצו מבית רגלי הלויים, כדי לתבל את הנעימה³².

4. נשים איפשרו לאמהות לגדל את בניהן בטהרה - נשים יקרות -

28. יומא יט, ע"ב: "תניא, אבא שאול אמר: אף בגבולין היו עושין כן זכר למקדש, אלא שהיו חוטאין (משחקין אנשים וכשים יחד, וצלין לעבירה). אמר אביי ואיתימא רב נחמן בר יצחק תרגותא (להאי בגבולים, היכא היו חוטאין?) נהרדעא (צנכרדעא). דאמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא: אמריתו, אמאי לא אתי משיח, והוא האידנא, יומא דכיפורי הוא, ואבעול כמה בתולתא בנהרדעא. - אמר ליה: הקדוש ברוך הוא מאי אמר? - אמר ליה: (בראשית ד') לפתח חטאת רבץ. ושטן מאי אמר? אמר ליה: שטן ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטונוי. ממאי? - אמר רב בר חמא: השטן - בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, תלת מאה ושיתין וארבעה יומי - אית ליה רשותא לאסטונוי, ביומא דכפורי - לית ליה רשותא לאסטונוי."

29. טור אורח חיים סימן תרי"ט: "ועוד נהגו אנשי מעשה באשכנז שעומדים על רגליהן כל הלילה וכל היום ע"פ המדרש שכתבתי (במדבר דברים רבה, ואתחנן כשעלה משה לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין לחקבי"ה: 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', והורידו לישראל) ואין להם קפצים כמלאכי השרת, ועוד נהגו ללון בב"ה ואומרים שירות ותשבחות כל הלילה. ונ"ל שלקחו מהא דתנן מיקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה ומנהג אבותינו תורה היא."

ה"בית יוסף" חולק וז"ל: "ונ"ל דהא דקאמר 'שעומדים על רגליהם כל הלילה' היינו בשעת תפילת ערבית דוקא דאם לא כן נמצא שאינם ישנים כל הלילה ואי אפשר להם לכון יפה בתפילתם ביום שהם הם מתנמנמים: וכן פסק 'המשנה ברורה': "עומדים על רגליהם כל הלילה היינו בשעת התפילה בלילה דאלי"כ לא יוכלו להתפלל ביום כי יתנמנו. וטעם העמידה להיות דוגמת המלאכים, ונשים לא יעמדו."

30. ביאר רש"י (ויקרא ט"ז, כא): "המוכן לכך מיום אתמול" ואילו הרשב"ם: "איש הבקי בדרכים ובמדברות ורגילין בכל עת ששולחין אותו."

31. משנה יומא סו, ע"ב; תוספתא יומא פ"ג, ה"ח, וביאר רש"י "כי היו מחשובי ירושלים. יקירים אלו היו מלווין אותו רק מרחק מיל שהוא תחום שבת, עד הסוכה הראשונה ובכל סוכה בהמשך הדרך המתינו אנשים שיצאו לגור באותה סוכה עוד בערב יו"כ ויכלו ללוותו מיל, שהוא תחום שבת, מסוכתם."

32. תוספתא ערכין פ"ב, ה"א וה"ב (ההסברים בסוגריים הינם של בעל "מנחת ביכורים"): "א) ...לעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד ולא נראה קטן בעזרה אלא בשעה שהלויים אומרים בשיר: (ב) לא היו אומרין (הקטנים) היו בעזרת נשים ראשיהן בין רגלי הלויים כדי ליתן תבל (לתבל הנעימה בניעימת קול ערב. דקול קטנים דק) בניעימה שני ויעמד ישוע ובניו קדמיאל ובניו בני יהודה" גוי.

עשירות³³. - שבירושלים, היו מפרנסות את הנשים המגדלות את בניהן לצורך פרה אדומה³⁴.

5. הנשים הקלו על היוצא להורג - נשים יקרות שבירושלים מתנדבות ומביאות את היין וקורט של לבונה שהיו משקים את היוצא להורג³⁵.

6. נהגו חסד בקבוצות אנשים ייחודיות - "ראה שלמה³⁶ כוח של גומלי חסדים, ובנה להם לישראל שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנוודים, בשבתות³⁷ היו מתקבצין יושבי ירושלים, ועולין להר הבית, ויושבין בין שני

33. רש"י כתובות קו, ע"א: "נשים יקרות - עשירות. מפרנסות - בלבוש וכסות".

34. רש"י שם: "נשים המגדלים בניהן לפרה - בחלרות הצנויות צלעים צירושלים ומחמיהם חלל מפני קבר הכהוס כדחנן צמס' פרה (פ"ג משנה ב)... וצאין נשים עובדות וילדות שם ומגדלות שם בניכן לזרכי פרה אדומה לעסוק בצריפתה ומילוי מימיה ולהזות כל שצעה על כהן השורפה כדלמרינן במסכת יומא (דף ד)..."

35. סנהדרין מג, ע"א: "אמר רב הונא: פשיטא לי, אחד אבן שנסקל בה, ואחד עץ שנתלה בו, ואחד סיף שנהרג בו, ואחד סודר שנחנק בו - כולן משל ציבור. מאי טעמא - דמדידה לא אמרינן ליה: זיל, וליתיה וליקטול נפשיה. בעי רב הונא: ...הא דאמר רב חייא בר רב אשי אמר רב חסדא: היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף דעתו ולא ידלג ויתמכמה צהריגתו, שנאמר (משלי ל"א) יתנו שכר לאובד ויין למרי נפשי. ותניא: נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן. לא התנדבו נשים יקרות, משל מין - הא ודאי מסתברא משל ציבור, כיוון דכתיב: תנו - מדידהו". ע"כ. מה גרם לנשים להתנדב למעשה הריגה? ונראה לי כי מדין חסד נהגו כך, כפי שרמז רש"י כדי שתטרף דעתו ולא יסבול.

36. מסכת סופרים, פרק י"ט הלכה ט"ו, וכעיי' בפרקי דר"א פ"ז, "משחרב בית המקדש התקינו שיהיו החתנים והאבלים באים לבית הכנסת, כדי לגמול חסדים זה לזה, חתנים לקלטן ולהלוותן לבתיהם, אבלים, לאחר שיגמור החזן תפילה של מוסף, הולך לו אחורי דלת של בית הכנסת, או בפינת הכנסת, ומוצא שם האבלים וכל קרובים, ואומר עליהן ברכה, ואחר כך אומר קדיש".

37. טור יורה דעה סימן שצג: "וכי א"א הרא"ש ז"ל ונהגין באשכנז שהאבל הולך לבית הכנסת בשבת. ואחר התפילה יוצא האבל תחילה ויושב לפני בית הכנסת וכל הקהל הולכין אחריו ויושבין אצלו. ועומד האבל והולך לביתו וכל הקהל הולכין אחריו ויושבין שם שעה אחת. וסומכין על דבר הגדה בפרקי רבי אליעזר; ראה שלמה המלך שמידת גמילות חסדים גדולה לפני הקב"ה לפיכך כשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנוודים. והיו ישראל הולכים בשבתות בין השערים הללו הנכנס בשער חתנים יודעין שהוא חתן ואמרו לו: השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובבנות. הנכנס בשער אבלים ושפמו מכוסה, היו יודעין שהוא אבל ואומרים לו: השוכן בבית זה ינחמך. והנכנס בשער האבלים ואין שפמו מכוסה, היו יודעין שהוא מנודה ואומרים לו: השוכן בבית זה יתן בלבך לשמוע דברי תבירך ויקרבך.

משחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו חתנים ואבלים הולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ושמים עמו ואת האבל ויושבין עמו לארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים ועליהם הוא אומר ברוך נותן שכר טוב לגומלי חסדים; ובשולחן ערוך יו"ד שצ"ג סעיף ג כתב: "האבל אינו יוצא בחול לבית

שערים הללו, כדי לגמול חסדים לזה ולזה³⁸.

7. ארגון חסד לנזקקים - "כך היו חברות שבירושלים נוהגים³⁹, אלו לבית המשתה ואלו לבית האבל, אלו לסעודת אירוסין ואלו לסעודת נישואין, אלו לשבוע הבן⁴⁰ ואלו לליקוט עצמות"⁴¹.

ד. מנהג שהכריע הלכה

עד כאן ראינו את מנהגייהם של אנשי ירושלים וניבטת מהן דמותם המוסרית והמופתית בשורה של נושאים; חינוך הבנים, זהירות בכבוד הבריות, מידות טובות, חכמת חיים, צניעות, נימוסי שולחן הסעודה, חביבות בקיום המצוות, הקפדה על סדרי הדין - המשפט, כתיבת הגיטין ועשיית חסד. אך כל אלו הם בחזקת "מנהג" שחלקם נשאר במקורותינו וחלקם הפך למנהג ראוי המצוין בספרי ההלכה. בכל אלו לא מצינו "מנהג אנשי ירושלים" שהפך להלכה. כפי שפתחנו. סעיף זה נדון במנהג של "אגידת הלולב" בדבר שאינו מינו אשר הכריע להלכה. וכך פסק הרמב"ם⁴²:

הכנסת, אבל בשבת יוצא". (וכן לבית המדרש) (בי"י). "ואנו נוהגים שבכל יום קריאת התורה יוצא לבי"ה". הגה: "ובמדינות אלו נוהגין שאין יוצא אלא בשבת".
38. ועיי "כפתור ופרח" פ"י בסעיף "גבולות הר הבית" בו הוא מבקש לזהות את השערים מימי שלמה. ושם כתב: "ולצפון הפתח הסגור אשר במזרח שאמרנו עליו שהוא שער שושן כמטחי קשת, יש בכותלו שני שערים גבוהים מאד בכיפות מחוץ, ודלתותיהם ברזל והם סגורים לעולם, וקורין להם ההמון שערי רחמים. והישמעאלים הורגלו בזה וקורין להם בא"ב אלרחמי"א. ומסתברא שהם אותם שני שערים שעשה שלמה לגמול חסדים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנוודים כמו שזכר מסכת סופרים (פ"כ) [פ"יט] (היי"ב) רבי אליעזר בן הורקנוס אומר ראה שלמה כת של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנוודים, בשבת היו מתקבצים יושבי ירושלים ועולין להר הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול חסדים זה לזה. ושמא לזה קורין להם קצת שער רחמים".

39. רמב"ן "תורת האדם" שער הסוף - עניין ההוצאה ד"ה בפרק האשה: "ובתוספתא דמגילה קתני אמר ר' אלעזר ברי צדוק כך היו חברות שבירושלים נוהגין (ממונות על) אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה, אלו לסעודת אירוסין ואלו לסעודת נישואין, אלו לשבוע הבן ואלו לליקוט עצמות, שבוע הבן וליקוט עצמות (מי קודם?) שבוע הבן קודם לליקוט עצמות, בית המשתה ובית האבל (מי קודם?) בית המשתה קודם לבית האבל. ר' ישמעאל היה מקדים בית האבל לכולן שנאמר טוב ללכת אל בית אבל" וכו'. וזו הברייתא ששנויה באבל משנת ר' ישמעאל היא, והוא הוא החסידים הראשונים שהיו עושין כן.

40. עיי ב"ק ע"א ורש"י ד"ה שבוע הבן.

41. וכעיי במס' שמחות פ"ב.

42. רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז הלכה י"א. יש לדקדק בלשונו שבהלכה זו נקט לשון סתמית: "עשה לאגודה זו גימון של כסף ושל זהב או שרך עליה סדן ונטלה יצא"

"עשה לאגודה זו גימון של כסף ושל זהב או שכרך עליה סדין ונטלה - יצא. לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, והוא שיהיה דרך כבוד ודרך הידור שכל שהוא לנאותו - אינו חוצץ. אבל אם נתן את המינין האלו בעציץ או בקדרה ונטלה - לא יצא ידי חובתו".

מקורה של הלכה זו הוא "מנהג אנשי ירושלים" כפי שנאמר במשנה: "אין אוגדין את הלולב אלא במיני דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר אפילו במשיחה. אמר רבי מאיר: מעשה באנשי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב. (רש"י: חוטי זכב כפופין כגימון, על שם הלכות לאגמון (ישעיהו נ"ח)) אמרו לו במיני היו אוגדין אותו מלמטה"⁴³.

לפיכך ננסה ללבן הלכה זו ביסודיות: מחלוקת תנאים זו בין ר' יהודה הסבור כי יש לאגוד את ארבעת המינים רק בעלה או ענף של אחד מהם לבין ר' מאיר הסבור כי ניתן לאגדם בכל דבר מקורה והסברה בסוכה דף יא, ע"ב⁴⁴:

"והכא בהא קמיפלגי: מר סבר: צריך אגד, ומר סבר: אין צריך אגד. ובפלוגתא דהאי תנאי, דתניא: לולב, בין אגוד בין שאינו אגוד - כשר. רבי יהודה אומר: אגוד - כשר, שאינו אגוד - פסול. מאי טעמא דרבי יהודה? יליף לקיחה לקיחה מאגודת אגוד, כתיב התם (שמות י"ב) 'ולקחתם אגדת אגוד', וכתוב הכא (ויקרא כ"ג) 'ולקחתם לכם ביום הראשון, מה להלן באגודה - אף כאן נמי באגודה. ורבנן: לקיחה מלקיחה לא ילפינן'".

מכאן שלדעת ר"י המצווה מהתורה היא באגד, כפי שלמד "לקיחה - לקיחה" מאגודת האגוד של הדם, ועל כן מי שאגד במין אחר, כגון: גימוניות של זהב ומבקש באמצעותו לקיים את מצוות הלולב הרי הוא מוסיף מין חדש. איסור זה מתקיים דווקא לר"י משום שחובה לאגוד את המינים ולפיכך יש לאגוד מעמד הלכתי. לכן לשיטתו האגוד במשיכה או בחוטי זהב עובר על "ולקחתם - שתהא לקיחה תמה"⁴⁵ והם אינם אחד מארבעת המינים ולפיכך נטילת המינים אגודים בזהב איננה תמה. בנוסף הוא עובר על לאו דבל תוסיף. ואילו לר"מ שאין חובת

ולא תלה זאת במנהג אנשי ירושלים ואילו באותו פרק בהלכה כ"ד נקט: "כך היה המנהג בירושלים, יוצא אדם מביתו ושחית ולולבו בידו" וכו'. מכאן ניתן להסיק כי הרמב"ם הבחין בין מנהג יקירי ירושלים בעניין נשיאת הלולב לבין מנהגם באגדת הלולב בגימוניות של זהב, משום שהראשון מנהג והשני הלכה.

43. מסכת סוכה פרק ג' משנה ח.

44. וכן בסוכה לא.

45. עיין בסוכה לד.

אגד, "האי לחודיה קאי (ארבעת המינים) והאי לחודיה קאי (האגד)". וממילא האגד יכול להיות עשוי ממשיחה ואינו עובר על "בל תוסיף", משום שהאגד אינו חלק מקיום המצווה אלא לנו⁴⁶. כלשון הגמ' בסנהדרין פת, ע"ב⁴⁷. וכן משמע מתוספתא סוכה (פרק ב' הלכה י):

"לולב בין אגוד בין שאינו אגוד - כשר.

ר' יהודה אומר: אגוד - כשר ושאינו אגוד - פסול. לא יאגדנו ביום טוב אבל נוטל הימנו שרביט ואגודו. אין אגודין את הלולב אלא במינו דברי ר' יהודה.

ר' מאיר אומר: אפי' במשיחה. אמר ר' מאיר: מעשה באנשי ירושלים שהיו אגודין את לולביהן בגימוניות של זהב. אמרו לו משם ראייה אף הן היו אגודין אותו במינו מלמטה".

הסמיכות בין דברי ר' יהודה כי לולב שאינו אגוד פסול לבין דבריו כי אין אגודין אלא במינו מרמזת כי מחלוקת אחת לפנינו המתפרטת לשני נושאים: האם חובה לאגוד? ועוד, האם יכול לאגוד שלא במינו?⁴⁸ העולה ממחלוקתם הוא כי לר"י אסור להוסיף מין אחר לצורך אגד ולר"מ ניתן להוסיף כגון: משיחה. ביקש ר' מאיר להכריע את ר' יהודה והביא ראיה מאנשי ירושלים שהיו אגודים לולביהם בגימוניות של זהב. ולכאורה, מה ראייה יש בכך? הרי מול מנהגם עומדת גזירה שווה "לקיחה - לקיחה"? המפתיע הוא שר' יהודה לא דחה

46. וכן מפורש בתוספות סנהדרין פ"ח: ד"ה אי סבירא לן דלולב אין צריך אגד וכו' - משמע אבל אי סבירא לן דצריך אגד לא אמרינן האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. והכי נמי אמרי' בריש לולב הגזול (סוכה דף לא, ע"א) דקאמר רבי יהודה "אין אגודין את הלולב אלא במינו" מאי טעמא? דכיון דאמר ר' יהודה "לולב צריך אגד", אי עבדי ליה ממין אחר הוה ליה ה' מינין. ותימא דאמר התם (שם): "ד' מינין שבלולב כשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהם".

47. סנהדרין פת, ע"ב: משנה. חומר בדברי סופרים מדברי תורה; האומר אין תפילין, כדי לעבור על דברי תורה - פטור. חמש טוטפות, להוסיף על דברי סופרים - חייב. גמרא. אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף, ואם הוסיף גורע. ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה. והאיכא לולב, דעיקרו מדברי תורה, ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף, ואם הוסיף גורע! בלולב מאי סבירא לן? אי סבירא לן דלולב אין צריך אגד - האי לחודיה קאי - ול"ן זכ גורע והאי לחודיה קאי, ואי סבירא לן דצריך אגד - גורע ועומד הוא דמתחילתו לא עשה כהונן, שאגד שם תוספת מלוא, ול"ן צעין גורע דהשתא שכיח מתחילתו כשר ופוסלו בתוספתו.

48. לכאורה, כיוון שתנא קמא ללא זיהוי ניתן לראותו כסתמאי היינו ר' נחמיה ולא ר' מאיר, כמאמר ר' יוחנן: "סתם מתניתין רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, סתם ספרי רבי שמעון, וכולהו אליבא דרבי עקיבא" (סנהדרין דף פו, ע"א). אך אין דברי תנא קמא מוגדרים כסתמא. ועיין ריטב"א עבודה זרה דף כ, ע"א ד"ה ולענין פסק הלכה.

את ההוכחה של ר' מאיר בטענת "גזירה שווה" או בטענה כי הוא סבור אחרת מהירושלמים אלא הוא נחלץ ע"י אוקימתא "במינו היו אוגדין אותו מלמטה". מכאן ניתן ללמוד כי למנהג אנשי ירושלים הייתה סמכות שחכמים לא ערערו ולא חלקו עליה.

מסקנה זו מתערערת בעקבות העיון בסוגיית התלמוד⁴⁹. הגמרא מצטטת ברייתא ובה מופיעה מחלוקת ר"י ור"מ, כפי שלעתים נוהגת הגמרא: "...תניא, אמר רבי מאיר: מעשה ביקירי ירושלים (רש"י: מנכבדי ירושלים העשירים) שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב, אמרו לו: משם ראייה? במינו היו אוגדין אותו מלמטה" (רש"י: נמלא אגד העליון לנוי בעלמא, ולא להכשיר מלוא, לפיכך אינו תוספת לעבור על כל תוסף).

אך בשונה מסוגיות דומות בהן הובאה ברייתא להרחבת הנאמר במשנה, הברייתא המצוטטת בסוכה, אינה מוסיפה דבר, היא כמעט זהה למשנה. וכך הקשה בעל "הערוך לנר": "מה חדש בברייתא יותר ממה דקתני במתניתין" וכן דקדק ג"כ ב"כפות תמרים".

משנה: ...רבי מאיר אומר אפילו במשיחה. אמר רבי מאיר: מעשה באנשי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב - אמרו לו: במינו היו אוגדין אותו מלמטה. רבי מאיר אומר אפילו במשיחה וכו'. תניא, אמר רבי מאיר: מעשה ביקירי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב, אמרו לו: משם ראייה? במינו היו אוגדין אותו מלמטה.

והשיב: "כי לעניות דעתי יש לומר דהנה ב' שינויים הם בין מתניתין לברייתא. (א) דבמתניתין קתני ב"באנשי ירושלים" ובברייתא ב"ביקירי ירושלים". (ב) ובמתניתין קתני "אמרו לו במינו" וכו' ובברייתא הוסיף "משם ראייה" וכו'.

ולכן י"ל דב' השינויים, האחד תלוי בחברו. דבמתניתין דקתני "אנשי ירושלים" אין ראייה ממה שהיו אוגדין מלמטה במינו דבעינן אגודה במינו דיי"ל דאותן אנשים לא היו עשירים כ"כ ולא היו להם גימוני זהב לכל הצורך לאגוד גם למטה ולכן אגדו מלמעלה במקום שניכר לכל משום נוי, אבל למטה שהוא בידו ואינו ניכר היו אוגדין במינו".

ולכן על פי גירסת המשנה, טוען בעל "ערוך לנר", דחיית ר' יהודה את ההוכחה של ר' מאיר מאנשי ירושלים, אינה דחייה מוכחת. זאת משום שלא הייתה ברירה

49. סוכה לז, ע"א.

לאנשי ירושלים אלא לאגוד במינו כיוון שלא היה בידם די זהב גם לאגדו.
"אבל ברייתא דקתני "מעשה ביקירי ירושלים", דהיינו העשירים
כמו שפי' רש"י, ואעפ"כ לא היו אוגדין מלמטה ג"כ בזהב, אף
שודאי לא יבצר מהם זהב. אלא על כורחך משום דסוברים, דאין
אוגדין הלולב אלא במינו. ולכן קאמרי "משום דאיהו"⁵⁰

לפיכך, גם על פי הסברו של בעל "הערוך לנר" את המשנה וכן את הברייתא,
בין לר"י ובין לר"מ "אנשי ירושלים" מהווים מקור סמכות הלכתי שאין עוררין
עליו. אולם לא כך הוא הדבר על פי הסברו של עורך שינויי נוסחאות⁵¹ שעל
המשנה וזה לשונו:

"בכ"מ (=בכתב יד מינכן) א' (=איתא במשנה) ביקירי ירושלים (ולא
כפי שבדפוס "אנשי ירושלים" ש.א.). וכן הוא לקמן בברייתא. וכן
הוא ישר דוודאי לאו כולי עלמא עבדו הכי אלא היקרים והכשרים
שהיו מצוות חביבות עליהם ביותר. וכן אמרו ביומא י"ט "מיקירי
ירושלים לא היו ישנים וכו'" וכן שם ס"ו: וכדפירש שם רש"י
'מחשובי ירושלים'.

אבל רש"י שפירשו לקמן בברייתא (מיקירי ירושלים - (רש"י):
מנכדי ירושלים העשירים). ולא כאן, משמע שהיה לפניו כגירסת
הדפוס."

עפ"י נוסח כתב היד, המשנה והברייתא זהות. לפיכך שאלת "הערוך לנר"
חוזרת וניעורת - "מה חדש בברייתא יותר ממה דקתני במתניתין?"
על פי הבנת המעיר על כת"י לא כל "אנשי ירושלים" היו מקור הסמכות אלא
דווקא "יקירי ירושלים". כלומר, הסיבה בגללה ציטט ר' מאיר את מנהגם איננה
היותם תושבי ירושלים אלא היותם "יקרים וכשרים". ולראייה, דבריו "וכן הוא
ישר, דוודאי לאו כולי עלמא עבדו הכי". מי הם "כולי עלמא"? סתם אנשי
ירושלים. מכאן ראייה מוכחת כי לא ירושלים קאי גרים אלא סגולתם המיוחדת
של יקירי העיר.

רש"י, בשונה מכת"י מינכן, גורס במשנה "אנשי" ובברייתא "יקירי". עפ"י
הבנת המעיר על נוסח המשנה, משמע כי לרש"י הייתה גירסא אחרת ואף עמדה
אחרת. רש"י מייחס למקום ערך ולכן בין אם גרסינן אנשי ירושלים ובין אם
גרסינן יקירי ירושלים, הם המהווים מקור מכריע כנגד ר' יהודה.

50. וקשה לי על הסברו של בעל "הערוך לנר". מעשה "אנשי ירושלים" בא על מנת לדחות את
ר' יהודה ולא להוות הוכחה לשיטת ר' יהודה. על כן השינוי מסתם "ירושלמים" ל"עשירי
ירושלים" לא מעלה ולא מוריד בדחיית ההוכחה כנגד ר' יהודה. די באוקימתא של במינו
היו אוגדין, בין אם הם סתם ירושלמים ובין אם הם עשירי העיר. רק אם מבקשת המשנה
לדחות את ר' מאיר ולהוכיח כי למרות עושרם אגדו במינו, יש טעם לצטט את הברייתא,
אך מנהג "אנשי ירושלים", מופיע כסיוע לר' מאיר וכהוכחה כנגד ר' יהודה.

51. מהדורת ווילנא, טבת תרס"ה (1905), האלמנה והאחים ראם הקרויה ע"א פירושים.

סיכום

סיכום המחלוקת בין כת"י לגירסת רש"י הוא מחלוקת ביחס לסמכותם של אנשי ירושלים. לרש"י, לבעל ה"ערוך לנר" וכן לדעת בעל "כפות תמרים", מעשיהם של אנשי ירושלים היוו הוכחה חותכת ואין עוררין עליה. לפיכך ניתן לראות לא רק במנהגיהם אלא בהם עצמם ערך מיוחד. הסבר למעלתם ניתן למצוא בשני אופנים. האופן האחד הוא הלכתי והשני מחשבתי.

מבחינה הלכתית - היו תושבי ירושלים מיוחדים, כפי שלמדנו, כי הכהנים ותלמידי החכמים היו עיקר יושביה (ראה מצווה ש"ס בספר "החינוך"). ואילו לפחותים לא התירו לדור בה והם: גר תושב - "ואין נותנין בתוכה מקום לגר תושב"⁵², וכן לממזרים "וכן מי שעובר עברה והוליד ממזר, אומרים לו: ריקה, חבלת בעצמך - חבלת בי. שאותו ממזר היה רוצה ללמוד תורה עם אותן התלמידים שהיו יושבין ושונין בירושלים והיה הממזר הולך עמהן עד שהגיעו לאשדוד, עומד שם ואומר: אוי לי, אילו לא הייתי ממזר כבר הייתי יושב ושונה בין התלמידים שלמדתי עד עכשיו, ולפי שאני ממזר איני יושב ושונה בין התלמידים לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר"⁵³. וכן אנשים שאינם מיוחדים כגון עבדים... "ויש לומר דבירושלים ליכא למימר הכי דאין אנו רוצים שיהיו עבדים בירושלים יותר מדאי אלא מיוחדים"⁵⁴.

מבחינה מחשבתית - ארץ ישראל קדושה מכל הארצות וירושלים קדושה יותר מארץ ישראל, כפי שנאמר⁵⁵: "עשר קדושות הן. ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות... עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה... לפני מן החומה (רע"ב - חומת ירושלים) מקודש מהם...". עובדה זו משפיעה על דרי המקום. נראה, כי ככל שקדושת המקום גוברת, כך האנשים החיים בה מתקדשים ומתעלים. השפעת המקום על אופי האדם כבר נבטארה ע"י ריה"ל בכוזרי⁵⁶:

"אמר הכוזרי: ...אכל מאמרך ובארצו (=ארץ ישראל) קשה לי לקבלו.

אמר החבר: אל יקשה בעיניך שתתייחד ארץ בדבר מכל הארצות, ואתה רואה מקום שמעליה בו צמח מבלתי צמח, ומוצא מבלעדי מוצא, וחיה מבלעדי חיה, ומתייחדים יושביו בצורות ומידות

52. תוספתא נגעים ו' ב'.

53. אבות דרי נתן פ"ב.

54. כתובות קי, תוספות ד"ה "ואין הכל מוציאין לאתווי מאי", דברי רבנו תם.

55. משנה מסכת כלים פרק א', משניות ו-ח.

56. ספר הכוזרי מאמר ב, סעיפים ט-י"ב.

מבלעדי זולתם במיצוע המזוג. והנה עפ"י המזג תהיה שלמות הנפש
וחסרונה.

אמר הכוזרי: איני שומע על השוכנים בא"י יתרון על שאר אנשי
העולם.

אמר החבר: כן הרכם זה שאתם אומרים, שמצליח בו הכרם אילו
לא היו נוטעים בו הגפנים ועובדים העבודה הראויה להם, לא היה
עושה ענבים. והמעלה המיוחדת הראשונה היא לעם שהוא סגולה
ולב כאשר זכרתי, ויש לארץ עזר בזה עם המעשים והתורות
התלויות בה אשר הם כעבודה לכרם, אבל לא יתכן לסגולה הזאת
להגיע אל הענין האלקי בבלעדי המקום הזה, כאשר לא יתכן
שיצליח הכרם בבלעדי ההר הזה".

לפיכך, ניתן להבין, אם בגלל מגבלות הלכתיות אשר אפשרו רק לכשרים
לחיות בירושלים או מסיבות מחשבתיות, כהסברו של ריה"ל אודות השפעת
המקום וקדושתו, את מעלתם של אנשי ירושלים ואת מנהגייהם כבעלי מעמד
הלכתי שונה ממנהגייהם של יתר הבריות.